

A vezérezredes utolsó levele

(Kisregény)

6.

Csütörtök. Jött az ügyvéd, megírtuk a kegyelmi kérvényt, ezt állítólag a nemzetgyűlés elnökségének küldik el, s onnan várjuk majd a választ. A védő nem tudott mondani semmi konkrétumot, de sejtem, hogy most már nem fognak bennünket sokáig itt őrizgetni, gyorsan, két-három nap múlva megszületik a döntés, s aztán már nem fogják halogatni, egykettőre végrehajtják a halálos ítéleteket. Nem kell írnom, mire ezt a levelet megkapod (és csak bízom ebben), addigra már tudni fogod (ezt csak megírják a pesti lapok is), hogy mind a kilenc vádlottat halálra ítélték (ahogy ez már várható volt), noha azért különbséget is tettek: Czeydner, Grassy, Zöldi kötelet kapott, a többiekkel katonához méltóbb módon golyó végez majd. A fő bűnösökhöz képest ezt a méltányosabb elbánást még tölem, az első számú vádlottól sem sajnálták. Hogy fordulatokban nem szűkölködött az életem, az biztos. Hogy majd együtt fognak halálra ítélni azokkal, s azoknak a bűneiért, akiket én magam is keményen elítéltem, s akiknek a bíróság elé állítását követeltem, hát ilyesmi a rémálmaimban sem fordult meg. Kegyetlenségükben ezek legszörnyűbb rémképeimen is túltettek. Hátramaradt még a végrehajtás, az is sok mindenre esélyt szolgáltat, az eddigiekből ítélve ezeket nem hagyják kárba veszni; a teremben a közönség léptenyomon kifejezésre juttatta bosszúszomját, a hatalom most nyilván kedvükben jár, messzemenően kielégíti a magyarokkal szembeni bosszúvágyukat. El lehetünk hát készülve a legrosszabbra. Tehetnek velünk, amit akarnak. Szabad kezet kaptak. A Magyar Királyi Honvédség volt vezérkari főnökét kedvükre kínozzhatják, gyalázzhatják, ha a lábamnál fogva felkötnék, s úgy lógatnak napokig, azt is túrnöm kell, az ellen sem tehetek semmit, s köszönhetem mindezt annak az országnak, amelyet egész életemben szolgáltam, s amely ezért kiadott ellenségeimnek.

Hogy lehet ez? Van-e a világon még egy ország, amely így cserbenhagyja fiait? S mért tették ezt? Mért jó ez azoknak, akik a kiadatásomról döntöttek? Akik eleget tettek ezek követeléseinek? Kérdések, amikre választ már sosem kaphatok, pedig milyen jó lenne, akárha évek múltán is elbeszélgetni veled róluk. Ezt kívánom, ez hiányzik most talán mindennél inkább, rettenetesen. És az, hogy veled az életünk apró dolgairól elbeszélgessek (erre sosem futotta az időből), ez a kívánságom sem teljesülhet. (A halálos ítéletet nyilván nem azért mondták ki mindegyikünkre, hogy utólag majd megkegyelmezzenek. A tárgyalás egész menete alatt érződött az a határtalan gyűlölet, amely enyhébb ítélet kimondását eleve lehetetlenné tette.) Amit a nyugalomba vonulás utáni évekre hagytunk, az hiányozni fog az életünkből, az elvégzetlen marad. Sosem tudom már veled megbeszélni, mért lettem én (s velem te is) ilyen szörnyen szerencsétlen, miért büntet bennünket ilyen borzasztóan a Mindenható, mikor egész életemben bűnbánó alázattal könyörögtem irgalmáért.

A gögös önteltség távol állt tőlem. Igyekeztem megérteni az emberek cselekedeteit, ha ellenséges szándék vezette is őket velem szemben. Mikor ott, az ausztriai tábor előtt sétálva láttuk, hogy arcát elfordítva elbogar mellettünk volt tábornok bajtársam, akkor még nem gondoltam rá, hogy látjuk viszont egymást két hét múlva.

Pár napra a szerencsétlen találkozás után a csendőrpáncsnok táborbontást rendelt el, felsorakoztunk, s mentünk tovább az ismeretlen felé. Odahallatszott már az amerikai ágyúk dörgése, s nem tudtuk elhinni, hogy a csendőrök még mindig látják valami értelmét a kíséretésünknek. Megbeszéltük magunk között, hogy megpróbálunk alkut ajánlani nekik. Én vállaltam a közvetítést. Estefelé egy bajor gazda birtokán, a pajtában szállásoltak el bennünket, itt kerestem egy alkalmas pillanatot, egyedül akartam beszélni a páncsnokkal, aki napok óta mintha nyugtalanabbnak látszana.

Esteledett, álltunk a pajta előtt, a felhők leereszkedtek a köröttünk magasló hegyekre, a völgy aljából felhallatszott a patak tavaszi vizének csobogása, erre felé is érződött már a kikelet közeledte, de aludtak még az út menti fák rügyei, a váratlan fagyoktól tartva óvatosságra intettek.

–Itt éjszakázunk, parancsnok úr? – szólítottam meg Barcsay csendőralezredest.

–Itt – bólintott, keményen a szemem közé nézve.

–Az éjjel és aztán... – próbáltam puhatólózni.

–Holnap, hát... – méregetett gyanakodva.

–Nem jött semmi parancs? – Láttuk, előző napon tiszték keresték föl, tárgyaltak, de semmit sem tudtunk meg, pedig kíváncsiak voltunk, mindannyian idegesek, tennünk kell valamit, nehogy az utolsó napon végezzenek velünk.

–Nem. Nem jött – válaszolta kurtán, hosszabb gondolkodás után. Szokatlan volt neki a kérdezősködésem.

–Akkor csak, csak úgy...

–Ez kérem, ez az én gondom.

Kemény volt, fölényeskedő. Érthettem úgy is, hogy befejezte, lépjek le.

–Értem, igen – mondtam nem tágítva –, de úgy gondoljuk, elérkezett az idő, olyan helyzetben vagyunk, amikor talán kölcsönösen tehetünk egymásért valamit.

–Na – kapta föl a fejét gúnyosan mosolyogva.

–Napról napra közelebből hallatszik az ágyúzás...

–Aggasztja ez az urakat? – vágott a szavamba megint, fölényes gúnyval, eleve visszautasítva minden közeledési szándékot.

–Úgy gondoltuk, hogy talán.... – próbáltam volna a tulajdonképpeni kérdésünkre térni, de még mindig elérhetetlen magasságban érezte magát, s újra értésekre akarta adni: a helyzetünk közötti különbség továbbra is fönnáll, nem történt semmi, ami ezt megszüntetné, s erről nem szabad megfeledkezni.

–Gondolták? Tehát értsem úgy, hogy az urak megbeszéltek valamit? Titokban készülődnek?

–Dehogy! Nem titokban. Éppen erről akarok beszélni. Engem kértek fel a többiek.

–A vezérezredek urat? Nicsak! Talán üzeni akar a vezérkari főnök a Sáska vezérőrnagy úrnak? Itt van a közelben. Vagy netán a Feketehalmy vezérezredek úrnak kíván üzenetet küldeni?

Hallatlan a cinizmusa. Úgy látszik, tudja, hogy Sáskát mindjárt a razzia után leváltottam, hogy Feketehalmyt bíróság elé állítottam, hogy ezeknek ha-

talomra jutásuk után első dolguk volt a bosszúállás. S ez most élvezi, hogy gúnyt űzhet velem. Dől belőle a pálinkabűz, folyton részeg, s egy ilyen alaknak vagyok (a többiekkel együtt) kiszolgáltatva. Le kell nyelnem, amit mond, el kell tűrnöm a sértegetést, az ügy miatt, amit el akarunk intézni.

–Nem akarok üzeni, köszönöm a felkínált szolgálatot, sejtem, hogy nekik is van most elég gondjuk, nem érkezik velünk törődni. Nem is tudják talán, hogy merre vagyunk...

–De tudják, hogyne. Kapcsolatban vagyok én.

–Igen?

–A Sáska vezérőrnagy úr mindenről tájékoztatva van.

Hogy mi mindenről beszélgethetek velem kapcsolatban, ezen elgondolkozhattam volna, de itt most a sorsunkról volt szó, a megmenekülésünk érdekében kellett cselekedni.

–Gondolom, ők is látják már, mi a helyzet, az alezredek úr is naponta kapja a híreket, nálunk is jobban tudhatja, ez már nem tarthat sokáig, akármilyen keményen ellenállnak is a németek... Szóval mi úgy véljük, kölcsönös érdekünk kívánja úgy – tértem rá a javaslat közvetítésére –, hogy hagyjunk fel ezzel az egészszel, legyen vége a raboskodásunknak, s ha most szabadon engednek bennünket, megígérjük, hogy az amerikaiaknál majd megvédjük, viszonzásul megvédjük az őrséget. Erre, azt hiszem, szükség lesz. Tehát mindannyiunknak haszna származhatna abból, amit javasoltunk.

Nyerítve fölnevetett. Alkoholista, nehezen tudja irányítani, ellenőrizni a hangulatát.

–Nahát, csak nem gondolja komolyan? A magyar vezérkar főnöke, hogy ilyet mondjon! Ez egy komolytalan dolog. Komolytalan dolog. Még hogy a németek elvesztik a háborút! Gyerekes ötlet. Itt, Ausztriában fogjuk szétverni az oroszokat. Meg az amerikaiakat is! Még hogy elveszítjük a háborút! – röhögött eszelősen. Láttam, reménytelen a további próbálkozás, pedig igazán igyekeztem, de hiába volt az előkészítés, a parancsnok nem állt kötélnek.

Mikor a többiekkel ezt megbeszéltük, általában az volt a vélemény, hogy Barcsay olyan buta, meghülyült alkoholista, hogy egyszerűen képtelen felfogni az előállt helyzetet; de tartani lehetett attól is, hogy fölöttese, mindenekelőtt Sáska vagy Feketehalmy utasítására terelget bennünket, akik csak az alkalmat várják, hogy végezzenek velünk, hát nem minden aggodalom nélkül húztam fejemre a télikabátom, ledőlve a szénába a hideg pajtában.

Másnap reggel újra sötét felhők ereszkedtek le ránk, a pajta egyik sarkától a másikig alig lehetett ellátni, mintha sose akarna kiderülni már. Legtöbben ki sem jöttek, csak néhányan sétáltak el a karám bejáratához, az ott álló őroktól tudtuk meg, hogy a parancsnok két helyettesével bement a minisztériumba, itt székelt az is egy közeli faluban, nyilván utasítást kér további sorsunkat illetően.

– Jól van, tudjuk, hogy Szálasi örült – lép mellém az eresz alatt Nagy Béla, Vilmosnak a bátyja, emlékszel rá, sokszor voltunk náluk is, ők is jártak hozzánk –, amit az csinál, azon nem kell csodálkozni. De ez a Beregfy! Mégis egy vezérezredes! Most már öt-hat hónapja ő a katonai parancsnok, a honvédelmi miniszter, hát lehetséges, hogy ami itt velünk történik, te el tudod hinni, hogy ez az ő tudtával, az ő parancsára történik?

– Nem tudom, én vele... Neki hát igazán semmi okot nem adtam a bosszúra. Vezérezredesi előléptetését is én javasoltam a kormányzónak. Igazán nem tudom, hogy...

– Egy alávaló gazember az a Beregfy. Az is volt! Mindig a nyilasoknak dolgozott – mondta Szentmiklósi, a fiatal vezérkari őrnagy. – Ő szervezte be a tisztikart a nyilasokhoz való átállásra. Állandóan kapcsolatban állt a németekkel, az ő utasításuk szerint járt el – az őrnagy a honvédelmi tanácsban mindenről tájékozódhatott, nem légből kapta, amit állított.

– És képes volt ezt megtenni? Velünk, a bajtársaival... Hát mit érdemel az ilyen ember? De majd meg is kapja ő a magáét – mondta megint Nagy Béla ezredes, visszafojtott keserőséggel. Zsidó felesége miatt volt kénytelen már előbb nyugdíjba vonulni, nála egyikünk sem gyűlölhette inkább a nyilasokat.

– Hát megérdemelné, hogy... A legsúlyosabb büntetés, ami létezik, az sem lenne elegendő az ilyennek – fűzi hozzá még Szentmiklósi, s szigorú ajkai még jobban elvékonyodnak.

– Biztos, hogy mindezt neki köszönhetjük. Ilyen volt mindig. Nem akadt a honvédségben még egy tábornok, akit a többiek ennyire gyűlöltek volna. A nagy felkoncoltató! Istenem, olvashattátok még Kőhídnán az újságban, ki mindenkit akart fölkoncoltatni. Az ember nem sajnálná... – a pajtából csak az imént kilépő Kádár ezredes is Beregfyben látta minden kinszenvedésünk okozóját.

Hallgattam őket, hagytam, hadd mondják; sem helyeselni nem tudtam nekik, sem ellenkezni velük, egyszerűen képtelen voltam elhinni – noha képességeitől én sem voltam elragadtatva –, hogy egy magyar tá-

bornok ekkora aljasságokra képes lenne, hogy megengedje, vagy éppenséggel, hogy elrendelje volt bajtársainak ilyen embertelen megalázását. Én inkább Czeydnerre gyanakodtam, ő volt Szálásnál a vezérkari főnök helyettese s a számonkérőszék felügyelője. S hogy bosszúvágy fűti, már előbb tudomásomra hozta.

Nem múlt el fél óra sem, a ködből autózúgás hallatszott, azt hittük, Barcsay jön vissza, kíváncsian vártuk, mi hírt hozhatott, ám meglepetésünkre egyszer csak két teherkocsi fékezett le a karám bejárata előtt.

A kocsikról fegyveres tisztok ugráltak le, szinte pillanatok alatt lefegyverezték a meglepődött őrséget.

– Jó ég! Mi lesz ebből? – kérdezzük egymástól, de már ugrik is a nyakamba egy vezérkari ezredes, aztán haptákba vágja magát, tiszteleg, jelenti, hogy a honvédelmi miniszter parancsára jöttek értünk.

A pajta előtt még tíz-tizenöt tiszt géppisztolyokkal, a mi őrségünk lefegyverezve. Az ezredes újra elmondja:

– Beregfy miniszter úr küldött bennünket azzal a paranccsal, hogy szabadítsuk ki s vigyük a tiszt urakat a főhadiszállásra. Nem engedhetik meg, de egy napig sem tovább, hogy a csendőrök megalázva hurcoljanak régi bajtársakat, előjárókat. Mihelyt tudomásukra jutott, az uraknak micsoda szenvedésben van részük, nyomban elhatározták, hogy kiszabadítják önöket, mit sem törődve a nyilas vezetők szándékával. A tisztok szálljanak fel a teherautókra, most már szabadok, egy percig sem kell tovább itt maradniuk...

– Szabadok vagyunk? Szabadok! Megértük ezt is!

Mindez egyszeriben hihetetlennek tűnik. S mindezt éppen Beregfynek kell köszönnünk, hálával kell gondolnunk arra, akit csak az előbb akasztófán szeretünk volna látni. Most nincs idő tépelődésre, menni kell innen minél előbb, nehogy itt találjon bennünket az az ütött Barcsay. Ki tudja, lehet, hogy egész csapat csendőrrel jön, ebben a fejtelenségben minden lehetséges, s – mert róla minden örütség feltételezhető – mindjárt belénk ereszt egy sorozatot. Már pusztán csak azért, hogy megmutassa, ki az úr ennél a háznál. (Később derült ki, hogy napok óta folyt már a huzavona rólunk a miniszternél.) Kint állok a pajta előtt, többen fölmásztak már a kamionokra, mások a parancsoló ezredest veszik körül, hallom, rimánkodnak, könyörögnek neki. Ahogy magamhoz véve csomagom közelebb érek, akkor értem meg: a minisztérium csak a tisztok kiszabadítására adott parancsot, csak azokat viszik magukkal, a civilek nem tartoznak rájuk. Értsük meg: a miniszter

úr nem engedheti meg, hogy régi bajtársai ilyen megalázó helyzetben legyenek, ezért rendelte el kiszabadításukat.

Az asszonyok sírtak, a férfiak rimázkodtak, de egyes tiszték is követelték, hogy a civileket is vigyük magunkkal, megbocsáthatatlan embertelenség lenne, s arról szó sem lehet, itthagyni őket a részeges Barcsay kénye-kedvére.

– Természetes, hogy velünk jönnék – próbáltam lecsillapítani a hangzavart.

– De nem lehet, kérem alássan – magyarázta nekem is a karám bejáratánál az ezredes. Az lehetetlen, hogy a miniszter úr parancsát mi ne tartsuk be. Parancsszegést nem követhetünk el...

Persze, egy volt vezérkari főnöknek tudnia kell, mi a felsőbb parancs, hogy azt maradéktalanul teljesíteni kell minden körülmények között, se tétovázásnak, se eltérésnek helye nincs.

– Igazad van – mondtam –, a parancsot teljesíteni kell, de – néztem végig a körülállók feszült figyelemmel várakozó tekintetén –, de vannak helyzetek, amikor megadatik a lehetőség a cselekvés szabad megválasztására... Ezek most olyan idők...

– Olyan idők, nagyméltóságú úr, amikor gyorsított eljárással föbe lövik a parancsszegőt.

– Téged nem fognak agyonlőni. Te nem korholást kapsz majd ezért, hanem dicséretet – jelentettem ki a még az én vezérkaromban szolgálatot teljesítő ezredesnek.

Kétkedve nézett. Én is keményen, vissza rá. Jól ismerem, mondták, milyen alávaló volt Kőhidán a nyilas bíróság tárgyalásain, gaz hazaárulóknak nevezte feletteseit, bajtársait, a legszigorúbb büntetést követelve rájuk. Érezheti, milyen embertelenül viselkedett, s keresi az alkalmat, szeretne valamit ledolgozni a rovására írt vétkeiből. Megpróbál most emberségesnek látszani, mert ez csakugyan esély arra, de mint korábban sem volt, most sincs hozzá elég bátorsága. Ezért kell biztatni.

Kötélnek is állna végül, de mutatja, s láthatjuk – a tiszték nagy része már a kamionon vár, sürgetve az indulást –, hogy hiába lenne a jóakarát, ennyien nem férünk fel. Tehát semmiképpen sem vihet el mindannyiunkat.

Akkor mi legyen? A legegyszerűbb volna, hogy vigyenek el előbb minket, tiszteket, s utána visszajön a kamion a civilekért. Ezeket azonban nem nyugtatja meg a javaslat. Mindenfelől a bizalmatlanság, a félelem hangjai:

– S ha nem jönnek értünk?

– Ha majd Beregfy csakugyan azt mondja, hogy neki a civilekhez semmi köze? Ó azoknak az ügyeibe nem avalkozhat, az másik miniszterhez tartozik...

– És ha előbb visszaér Barcsay? Ki garantálhatja, hogy látva a tiszték kiszabadulását, nem löveti agyon nyomban az itt maradtakat? Ki garantálja, hogy mire a kamionok visszaérnek, itt már nem csupán hullákat találnak?

Csakugyan, ki? Ez az utóbbi, hogy nem következik be, azt egyikünk sem tudta teljes biztonsággal kizárni. De tény, hogy mindannyian egyszerre nem mehetünk. Az is igaz viszont, hogy megengedhetetlen embertelenség lenne, a többiek sorsával mit sem törődve elmenni. Ezt egyikünk sem akarta vállalni. Én a legkevésbé. Ha eddig közösen viseltük sorsunk viszontagságait, most, a szabadulás pillanataiban, nem hagyhatjuk cserben egymást. Akármennyire sietnénk már a világsodó felhő között felderengő szabadságba, ezen a vizsgán, amit emberségből kell tennünk, nem bukhatunk meg.

Magamnak mondom ezt, látva, itt van megint egy alkalom, hogy másokért tegyek valamit. Ebből következik a javaslatom:

– Menjetez ti, vigyétek előbb a tiszteket, én maradok a civilekkel. Ha megérkeztek, mindjárt forduljatok vissza értünk.

Nem vártak tovább, a sofőrök indítottak, s a kamionok egykettőre eltűntek a hömpölygő ködben.

Jóleső elégedettség áradt széjjel bennem, a többiekkel együtt örültem, hogy megúsztuk, hogy mégis épségben szabadulunk, s ezt még szebbé tette, hogy alkalom nyílt az önfeláldozásra, s hogy elég erőt éreztem magamban ennek vállalására. Mintha valami megsúgta volna, hogy olyan szakasz kezdődik az életemben, amelyre ilyen áldozathozattal kell felkészülnöm.

Szemerkélt az eső, de nem mentünk be a pajtába, az eresz alatt várakozva lestük, mikor halljuk meg újra a visszatérő kamionok zúgását. Persze, tudtuk, valamennyiünkben ott pislákolhatott a balsejtelem, némelyiünkben talán izzott is a parazsa, hogy az esetleges távoli zúgás jelentheti éppen a csendőr parancsnok érkezését is, s ez, akárhogy nézzük, nem ígérkezik barátságos viszontlátásnak.

Közben gondoltam már az előttem álló másik tállakozásra is. Nem tudtam, milyen állapotban találjuk a honvédelmi minisztériumot, de föltételeztem, csak nem bíznak már a csodafegyverben, ők is sejthetik már, hogy napokon belül összeomlik a birodalom, fogságba

esnek, mi kiszabadulunk, s nekik, a foglyoknak szükségük lesz majd az önigazolóhoz, talán az életük mentéséhez, a volt rabok tanúságtételére. Félnek a felelőségre vonástól, s nyilván ez az érzés határozza majd meg velünk szembeni magatartásukat, vagyis tele lesznek elnézésekéréssel, s mindenben igyekeznek kedvünkben járni. De annyiszor csalódtam már az utóbbi néhány évben, hogy nem kell csodálkoznom, ha ez a feltevés is tévedésnek bizonyul.

Mindenesetre kíváncsi voltam, mivel magyarázza majd Beregfy vezérezredes, ha találkozom vele, a megalázó meghurcolásunkat, az amúgy is mindig riadt tekintetével lesz-e mersze a szemembe nézni. Lehet, hogy elvárja a hálánkat, amiért kiszabadított bennünket, megmentve így az életünket vagy néhány nappal megrövidítve kínjainkat, s ezt csakugyan nem kell a bűnei közé sorolni, de ettől függetlenül megmondom neki a véleményemet, s azt nem fogja a kirakatba tenni – kalandoztak türelmetlenül előre a gondolataim, amíg az eresz alatt várakoztam.

De a veszély, amely bármelyik percben bekövetkezhetett, a bizonytalanság szorongató érzése, amitől a kamionok érkezéig hiába próbáltunk szabadulni, minduntalan figyelmeztetett: fékezzen az ábrándozásomat, hiszen nincs kizárva, hogy a szívem sem dobog már talán tíz perc múlva. És (ismerve a csendő parancsnokot), ez csakugyan nem volt lehetetlen.

És most itt vagyok, mennyi rengeteg veszedelmet átvészelttem azóta, számtalanszor fölbukhattam volna az elmúlt években, s hogy minden életveszélyen épségben sikerült átvergődnöm (amikor pedig olyan sokan lelétek halálukat), ezt senki másnak, csak a Mindenhatónak, az ő végtelen jóságának köszönhetem; így kell ezt értenem most is, amikor rettenetes megpróbáltatásokon esem át, s amikor – tudva, hogy rengeteg fájdalmat kellett elviselnem – a holnaptól sem várhatok több kíméletet.

Ácsorogtunk a szitáló esőben (távol tőled, távol a hazámtól, de most már mégis erősebben derengő reménnyel, hogy hamarosan viszontláthatlak benneteket), különös gondolatok jutottak eszembe, elképzeltem, hogy egyszer csak megjelenisz a ködben lebegő szénapajta előtt, annyira kívántam ezt, hogy egyáltalán nem találtam lehetetlennek, s nemegyszer meglepetten kaptam föl a fejem, mintha a te hangodat hallottam volna; éreztem, hogy életem olyan fordulatok előtt áll, ami után (mint mondják társaim közül sokan) lehetőség kínálkozik majd, hogy elégtételt vegyek magamnak az elszenvedett sérelmekért, s viszonozzam a megalá-

zást, amiben engem részesítettek azok, akik most a fordulat után várhatóan rabsorsra jutnak.

7.

Te tudod, sem a pályámon, sem a magánéletemben soha egy vereség után én meg nem adtam magam, mindig maradt erőm a küzdelem folytatására; lehetetlen, hogy éppen most, amikor sokkal inkább szükség van erre, mint volt bármikor, lehetetlen, hogy éppen most cserbenhagyjon az erőm, s összetörten várjam az utolsó megmérettetést.

Igaz, úgy látszik, most már vége mindennek, a kegyelmi kérvényt beadtuk, ez volt az utolsó, amit még tehettünk, ezután már nem marad más, csak várni, várni reménykedve a lehetetlenben.... Nem! Hinnem kell, nem lehet, hogy a hazám, a nemzetem, a barátaim teljesen megfélemedtek rólam. Ma, holnap biztosan...

Ma Mindenszentek napja van, mennek az emberek a temetőbe. Az apámnak, az anyámnak a sírjára virágot többet én már nem vihetek. S jövő ilyenkor az én síromra... S tudja-e majd egyáltalán valaki, hol lesz a sírom, vagy lesz-e majd egyáltalán? Hogy ezek kiadnák a halottat a hozzátartozóinak... Beledobálnak mindannyiunkat egy gödörbe, lehet itt most tömegsír, ki tudja, hány. De lehet, hogy ennyi fáradságot sem vesznek maguknak.

Micsoda gondolatok! Ez maradt belőlem? Rettenetes, néha úgy érzem, hogy nekem semmi sem sikerült az életben, akármibe fogtam, akármennyire bíztam benne, bármennyire igyekeztem, csak balul végződött. S rendre a legsúlyosabb következményekkel. Nem is csak reám nézve. Ilyenek voltak a feladataim, ha elmulasztottam vagy elvéstem, a nemzet látta kárát.

Ott, negyvennégy márciusában, amikor Klessheimban a kormányzó Hitlerrel összeveszett, magam próbáltam meg elsimítani az ellentéteket abban a reményben, hátha sikerül visszavonni a megszállási parancsokat, de miután nem jött ki a lépés, s a hazafelé tartó vonatról kénytelen voltam elküldeni a honvédség tartózkodó magatartására vonatkozó táviratot, aztán is csak bizakodtam; úgy gondoltam, az a fontos, hogy ő, mint a legfelsőbb hadúr, a német megszállás idején is rendelkezik a honvédséggel, tehát az nem kerül ki ellenőrzése alól, nem megy át teljesen a németek parancsnoksága alá, s ha Hitler betartja ígéretét, va-

gyis ha a megbízható kormány megalakítása után kivonja csapatait, akkor a kormányzó (velünk együtt) folytathatja az ország megmentésére irányuló erőfeszítéseit a háború befejező, számunkra leginkább sorsdöntő szakaszában, s ha majd elérkezik a kellő pillanat, jól előkészített akcióval végrehajthatjuk az átállást. Nehéznek ígérkezett ez, de nem lehetetlenek. Nagyon fontosnak tartottam, hogy bizonyos német követeléseknek eleget tegyek, hogy lássák az odaadásunkat, s ne kételkedjenek; a hátuk mögött titokban csak így tudjuk a kiugrási előkészületeket folytatni. Erre kellett volna már eddig is jobban ügyelnünk, egyetlen olyan ellenséges gesztust sem tenni irányukban, ami felébreszthetné bizalmatlanságukat velünk szemben.

Mondtam én ezt már többször, előbb is figyelmeztettem a miniszterelnököt is a veszélyre, de leintettek, s még azt is rám fogták, hogy túlságosan engedékeny vagyok a német követelésekkel szemben. (S ha nem mondták is, de sokszor hozzágondolták, hogy a német származásom miatt.) Pedig amikor az ő igényeik kielégítésére törekedtem, amikor igyekeztem a kedvükben járni, akkor nem a német, hanem éppen a magyar nemzeti érdekeket tartottam szem előtt.

Nem mindenki értett egyet velem, sokszor a tanácsom ellenére cselekedtek, aztán megkaptuk, amit kerestünk. Most a megszállt országban sokkal nehezebb körülmények között kell folytatnunk, menteni a még menthetőt.

Nem sokáig ringathattam magam olyan illúziókban, hogy ezt valóban megpróbálhatjuk. Persze, bíróságomon, már előbb, decemberben, januárban lezajlott a tárgyalás a razzia ügyében. Számtalanszor átgondoltam itt az előkészületeket, mit tettem, milyen kockázatot vállaltam Feketealmy meg Grassy mentése érdekében. Amíg lehetett, húztam–halasztottam a dolgot. Az ügyészem jelentéséből ugyan láthattam: kétségtelen, hogy a razzia idején szörnyű vérengzést hajtottak végre. Hogy Feketealmy ebben milyen szerepet játszott, azt nem tudtam, de lehetetlennek tartottam, hogy olyan kegyetlenkedések elkövetésére adjon parancsot. Akárhányszor beszéltem vele, mindannyiszor tagadta, hogy oktan vérengzés lett volna, parancsnokai jelentésére hivatkozott, sértésnek véve, hogy bárki kételkedni mer ezek hitelességében. Különösen orrolt a belügyminiszterre meg a környezetére, így az újvidéki rendőrkapitányra is (ennek vádiratszerű beadványa miatt), akinek azonnali leváltását még akkor követelte, mivel részese, ha nem elindítója volt a honvédség elleni

zsidó kampánynak. (Másoktól is hallottam ezt a megfogalmazást.)

S valóban félelmetesnek tűnt, egyúttal megengedhetetlennek is, hogy amíg a honvédek ezrei a kemény orosz télben, a heves orosz rohamoktól vérezve védik a hazát, addig itthon azok, akiknek fogalmuk sincs a harctéri megpróbáltatásokról, teli szájjal pocskondiázzák a honvédséget, gyilkosoknak, fosztogatóknak kiáltják ki azokat, akik talán csakugyan – tudja valaki ennek az ellenkezőjét bizonyítani? – a mindannyiunk békéjét veszélyeztető felkelés lángját oltották el a Délvidéken. Sosem állítottam, hogy hőstett volt, amit ott végrehajtottak, de....

(Mindez csak azért fontos nekem, mert bizonyítani kell magamnak, hogy az én korábbi magatartásom alapján most joggal föltételezem, hogy Feketealmy végül mégis megbánja azt, amit itteni vallomásával ellenem elkövetett, és...)

Negyvenhárom nyarán (vagy őszén?) hívott meg Somogyi Béla vacsorára, velem együtt egyik beosztottamat, Kádár ezredest is. Előtte volt egy vitám Bajcsy-Zsilinszkyvel, főleg a kiugrási lehetőségek érdekelték, illetve nem is érdekelték, mindennél fontosabb volt számára, hogy meggyőzzön: itt a pillanat, haladéktalanul cselekedni kell, ki kell lépni a háborúból.

– Ki kell lépni?

– Ki.

– Azonnal?

– Azonnal, és szembefordulni a németekkel!

– Szétvernének bennünket.

– Dehogynak vernének.

– Még mindig nagyon erősek.

– Erősek? Ugyan!

Annnyira magabiztos volt, hogy nem is tartott fontosnak érveket felsorolni állítása bizonyítására.

– Pár nap alatt letörnék az ellenállást.

– Dehogynak törnék! Ott van, a szerbekkel sem bírnak el. Mióta tartanak már a harcok, és...

– Az más. A szerbek „junákok”. Azok nem félnek harcolni. Mi, magyarok nem vagyunk ilyenek.

– Hogy mi magyarok tudunk harcolni – folytatta emeltes hangon, már alighanem sértődötten –, azt bebizonyították már eleink. Már István király előtt is a mi nyilainktól rettegett fél Európa.

– Igen, hát amíg... – akartam közbeszólni, már alighanem akaratlanul is gúnyolódva, de nem hagyta magát félbeszakítani.

– És aztán István király is...

– Ő is, igen, a német hadvezéréivel...

– Mi akkor is, a németeknek is csak leckét adhatunk hadviselésből. Akárhányszor próbálkoztak ellenünk, mindig beletört a foguk. Mátyás király...

Mátyás király. Istenem, hát mindenki, hát még ez a politikus is, lehet akármilyen okos, de mit képzél, még ő is úgy érzi: megengedheti magának, hogy nekem leckét adjon hadtörténelemből? Nekem, akinek ez volt a legkedvesebb tantárgyam, ezt adtam elő a Hadiakadémián, s most ő akar engem oktatni! Istenem, hova jutottunk! S hova jutunk még? Az előbb ő emelte fel a hangját, most én, még magasabbra:

– Kikérem magamnak, hogy engem bárki is, érti: bárki hadtörténelemből oktasson! Elegem van az ilyen oktondiságokból, én nem vonom kétségbe elődeink érdemeit, sokszor csodálattal állok nagyszerű cselekedeteik előtt – folytattam már halkabban –, Mátyás királyunknak minden ütközetét részletesen elmagyarázhatom, most készülök éppen egy serlegbeszédben feleleveníteni alakját és tetteit. A történelmi idők, amikben élünk, jó alkalmat kínálnak példamutató életének felelevenítésére. Nincs szükségem hát arra, hogy nekem valaki Hunyadi Mátyás nagyságát bizonygassa. Nem is tudom, elképesztő, hogy van, aki ezt szükségesnek tartja. De éppen az ő hadi sikerei mutatják, s ebben a mostani konkrét kérdésben is arra figyelmeztetnek, hogy mielőtt valamit tennénk, a lehető legjobb alkalmat kell kiválasztanunk, s az előkészületeket hibátlanul el kell végeznünk, sikerre csak így számíthatunk...

– Sajnos, mi...

Többször félbe akart szakítani, de nem engedtem szóhoz jutni:

– Tehát itt most nem az a kérdés, hogy Németország elveszti a háborút vagy sem, nekem erről megvolt a véleményem már akkor, amikor átléptük a Kárpátokat, azt sem vitatom, hogy semmi értelme folytatni a háborút, tehát ki kell lépniük belőle, s minél előbb, az lenne jó, tudom. A kérdés csak az, hogy lehet-e. Hogy mikor lehet. Szeretném hinni, hogy egy Bajcsy-Zsilinszkynek nem kell magyaráznom, hogy én meg még néhányan itt a vezérkarban nem azon törjük a fejünket éjjel-nappal, hogy miként tudnánk minél több honvédhadosztályt a frontra küldeni, de éppen ellenkezőleg, az itt felvetett kérdés megválaszolása okozza nekem már jó ideje a legtöbb álmatlan éjszakát.

– Sajnos – kezdte újra –, sajnos, ami az időpontot illeti, nincs mit várnunk – mondta, s tudtam előre a folytatást, máris elkéstünk, előbb kellett volna. Persze, hogy előbb, de még jobb lett volna (ám emiatt már hiá-

ba háborgunk) be se lépni a háborúba. Így utólag... Hallani, nagy a hőbörgés, miért nem lépünk már ki, mért nem fordulunk szembe a németekkel, a háború folytatásának borzasztó következményei lesznek. Ez így igaz. De vitathatatlan az is, hogy egy elő nem készített, elhamarkodott, meggondolatlan lépés nagyobb katasztrófát okozhat, nem győzöm ezt hangsúlyozni, több áldozatot követelhet, mint a háború folytatása, amit el akarunk kerülni.

Láttam, bizalmatlan volt, mikor jött, távozásban sem tett olyan benyomást, mint akit sikerült meggyőzőm. Ez a borzasztó! Ugyanazt akarja ő is, amit én, össze kellene fognunk a közös ügy érdekében, a célt csak így érhetnénk el, mégsem tudunk megbízni egymásban, az egymással szembeni gyanakvás megakadályozza a nélkülözhetetlen közös cselekvést.

Sejtettem, hogy Somogyi Béla vacsoráján is hasonló eszmecsere folytatunk. Aztán a razzia parancsnokainak ügyével – véletlenül vagy szándékosan? – provokált ki, s noha könnyökön jött már ki ez a dolog (annyit beszéltem róla az elmúlt másfél év alatt hivatalosan is, társaságban is), látva vendéglátóm lázas érdeklődését, megpróbáltam minden érvet felsorakoztatni magatartásom helyességének bizonyítására. S ha már ehhez így állok hozzá, akkor ott másra nem futja az időmből.

Vendéglátóm közel állt a kormányzó köréhez is, politikájához is. Elgondolásaim megvalósításakor számíthattam rá, megbíztunk egymásban, s noha ő is a fajvédők csoportjához tartozott, sosem érezte velem (én legalábbis nem vettem észre), hogy mert az apám német volt, hogy mert ő utána Knausnak hívnak, hát hogy emiatt bizonyos nemzeti ügyeket el kell titkolnia előlem. Ellenkezőleg: közös titkaink voltak. Az egyik legrejtettebb az a kormányzó akarata szerint fölállított partizánalakulat, amelynek a megtekintésére együtt utaztunk le a szegedi hadtest kiképzőtáborába. Előre sejthettem hát, hogy nem azért hívott vacsorára, hogy kelepécét állítson, s miután beleestem, rávegyen valamire, amire egyébként nem lennék hajlandó. A razzia-parancsnokok ügyének a vacsora utáni szóba hozását sem fogtam fel úgy, hogy na, most lépre csaltak. Olyan embernek ismertem meg, akinek a szavai mögött nem kell hátsó szándékot keresnem.

Leszedték a tányérokat, evőeszközöket, a borosüveg, a poharak, a hamutálcák maradtak az asztalon. Istenem, a Lovas úti ház! Késő éjszakába nyúlt a beszélgetésünk. A hadihelyzet megítélésében egyetértettünk. Így a tennivalókban is. Ő maga mondta, annyi

mendemondát hallott már, szeretné végre tőlem megtudni, mi történt valójában a Délvidéken.

Kifejtettem, amit előbb már másoknak is elmondtam:

– A razziát nem a honvédség kezdeményezte, nekem arra nem volt szükségem, a belügyminisztérium szerzett értesüléseket a délvidéki kommunista szervezkedésről, ezek alapján szükségesnek tartotta egy nagyszabású tisztogatási akció végrehajtását, a rendőrségi és csendőrségi erőket nem találták elegendőnek, ezért kérték a honvédség segítségét. A belügyminiszter, a miniszterelnök is attól tartott, hogy – ezek az ő szavaik – a Délvidék a fegyveres felkelés előestéjén van, tehát haladéktalanul cselekedni kell. Ők kérték hát a beavatkozásunkat. A honvédség a kapott feladatokat teljesítette. Tudom, ártatlan áldozatok is vannak. Ez elkerülhetetlen, a katona kezében fegyver van, ez nem játék, ha odacsap vele, megvan a baj. A civilek, akik a beavatkozást kérték, most megjijedtek, fel vannak háborodva, hajsztát indítottak a honvédség ellen. Ez igazságtalan, ezt nem engedhetjük meg.

– De azt mondják, nemcsak gyilkosságok történtek, de fosztogatás is, a halottak szájából kitorrték az aranyfogat, levágták az ujjait, így húzták le a gyűrűket...

– A fosztogatást a csendőrök követték el – válaszoltam nyomban vendéglátóm megjegyzésére – ellenük folyik az eljárás, megkapják a büntetésüket.

– De méltóságos uram, ott nem egy-két véletlen áldozatról van szó, több száz... – figyelmeztetett Kádár ezredes is.

– Beszélnek összevissza. Láttatok? Ott voltak? Melyikötök volt ott? Most felnagyítják az eseményeket, piszkos propaganda folyik a honvédség ellen, ezt nem szabad megengedni, tudjátok, mi a helyzet a fronton. – Elragadott az indulat, nem akartam, de annyiszor kellett már ilyen kihívásra válaszolnom, hogy képtelen voltam megőrizni nyugalmamat.

– Igyunk is közben! – biztatott bennünket pohárát emelve a házigazda.

– Persze. Éppen jólesik. Kiváló furmint. Ugye, furmint?

– Igen. Tokaji.

– Tüzes – mondta az ezredes.

– Tűzbe jön tőle az ember – toltam meg.

Összemosolyognak, én (még pohárral a kezemben) hozzáfűzöm az előbbihez:

– Feketehalmy, Grassy magyar tábornokok, s miket összebeszélnek róluk! Hát lehet ezt? Szabad ezt

megengedni? Követelik a felelősségre vonást, a bíróságot. Nem és nem! Értitek? Nem engedem, hogy kiváló tisztakat meghurcoljanak.

Mint vezérkari főnök, kötelességemnek tartottam, hogy tisztjeimet megvédjem mindenféle rágalmasz ellen. Ez becsületbeli kérdés volt számomra. A vezérkarban mások is figyelmeztettek erre.

Somogyi Béla székében hátradőlve hitetlenkedve hallgatta indulatos szavaimat:

– Hát olyan kiváló tiszt az a Grassy?

– Az! Olyan kiváló. Ezt nálam jobban senki nem tudja megítélni.

Kurtán, határozottan jelentettem ezt ki. Talán megértették belőle, hogy nem is annyira Grassyt akartam védelmembe venni, inkább az ellen tiltakoztam, hogy még a tisztjeim megítélésében is illetékesebbnek higgyék magukat. Idegesített, felháborított az az önteltség, amellyel a civilek az ilyen tisztán katonai dolgokban is nálam szakavatottabbnak akartak látszani.

Úgy éreztem, nem sikerült meggyőződnöm, de tudomásul vette nézeteimet, nem erőltette a bírósági eljárás megindítását. Talán arra gondolt, hogy helyemben, mint vezérkari főnök, ő is hasonlóan viszonyulna bajtársaihoz. Lehet azonban, hogy én voltam megint a megengedettnél is indulatosabb. Most már látom ezt, de azt hiszem, újra csak tűzbe mennék a tábornokaim becsületéért.

Így, olyan általános elv ez, tartottam magam hozzá, egész munkásságom során, kivétel nélkül, védelmembe vettem a bajtársaimat; akit sokáig meghitt barátaim közé soroltam, azzal nem tehettem kivételt, akármilyen erős nyomást gyakoroltak rám felelősségre vonását követelve. Inkább megkockáztattam, hogy esetleg elrontom egy-egy vacsora hangulatát, de nem engedtem meg, hogy rágalmasszák. Ez is egy változata volt a felelősségvállalásnak. Mint az is, amit – bíróság elé állításukkal – ebben az ügyben később tettem. Éppen ezért nem értem ezt az író, hányszor kértem, hogy tegyen tanúvallomást, s most ezeknek állítólag azt mondta, hogy nem ismer engem. Nem tudom elhinni, a lillafüredi írókonferencián éppen a razziáról beszélgettünk, s a pesti tárgyaláson, ketten éppen azok közül, Illyés Gyula és Zilahy Lajos tett tanúvallomást az érdekemben....

8.

Képzeld, bablevest hoztak ebédre, jó nagy tányérral, csülök nem, de egy-két darabka kolbász jutott bele; hogy jólesett, azt nem mondhatom – mi esne most jól nekem? –, de megettem, muszáj enni valamit, és fölmelegített legalább, meg ez olyan tűrős koszt, mennyit ettem valamikor, még az első világháború előtt meg alatt. Káposzta meg bab, ez volt a katonakoszt. Különösen így ősszel meg télen. Szeretném, de nem tudom, sikerül-e megfelelő szavakat találni, hogy megsejtsem veled, mennyire elviselhetőbb a cella már attól, hogy itt leng benne a meleg étel illatmaradéka. Végeredményben ugye, most ezt is élveznem kell, ki tudja, talán ez volt az utolsó bableves, amit ettem, ki tudja...

Egy tárgyaláson sem bizonyosodott be annyira világosan az ártatlanságom, mint éppen itt, ahol pedig a legsúlyosabb ítéletet mondták ki rám. Ezek az ügyészek, bírák maguk is látták, hogy akárhogy igyekeznek minden badarságot rám fogni, a razziában betöltött szerepem miatt engem elítélni nem lehet; ezért kaparták össze – ami azután igazán nem tartozik rájuk –, felhasználva a budapesti vádirat hazugságait, amit a második hadsereg pusztulásáról, a klessheimi tárgyalásokról, a határtalan németimádatomról, a zsidóüldözésekről vagy a rögtönítélő bíróság működéséről a teremre írhattak. (Noha tudhatták, tudták is, hogy ez mind csak konkrét ténnyel alá nem támasztható valótlanosság.)

Siralmas volt hallgatnom, hogy igyekeztek a semmiből összetákolni ellenem a legsúlyosabb vádakat. De ennél is, mindennél siralmasabb és fájdalmasabb, hogy ez csak annak odaadó segítségével sikerült, akit sokáig bizalmas barátomnak, megbecsült bajtársamnak hittem.

Engem szerdán hallgattak ki, őt csütörtökön. Ekkor került sor kettőnk szembesítésére is. A közönség számára nyilván ezek voltak a tárgyalás legemlékezetesebb pillanatai; látszott, hogy a bírák számára is felejthetetlen marad az élvezet, nekem pedig a gyász és a keserűség, a fájdalom és a kiábrándulás, amihez hasonlót nem éltem át korábban soha. A legfontosabb, a legdöntőbb, az egyetlen cáfolhatatlan bizonyíték, ami a mentségemre szolgálhatott volna, s amiben, úgy éreztem, nem alaptalanul reménykedem, az ő vallomásaival egyszerre szertefoszlott. Nemhogy az érdekemben mondott volna legalább egy jó szót, de külön élvezetét lelte pocskondiázásomban. Nemcsak hogy minden

igyekezetével bizonyítani próbálta az ellenem felhozott vádakat, de amikor csak tehetett, súlyosbította őket a bírák és a közönség nagy meglepedésére. Én meg eközben csak ültem egyedül a vádlottak hosszú padján, a hideg teremben, télikabátban, várakozón figyelve szavait, majd hitetlenkedve (egy világ omlott össze bennem), hogy egy magyar tábornok ekkora árulásra képes.

Magyar tábornok. Jó, nem vagyunk egyformák. Nem. Mi, magyar tábornokok sem. Ez természetes. El kell fogadnom. De hogy ekkorát tévedhettem, hogy ennyire nem ismertem, hogy ennyire hagytam magamat tőle félrevezetni! Ropog a sortűz. Ezért, a naiv hiszékenységemért kell elébe állnom. Csupa tévedés, csalódás, kudarc. Ami az elmúlt néhány évben történt velem, azután csakugyan be kell látnom, be kellett volna már előbb (az újabb kiábrándulásoktól csak így kímélhetem meg magam), hogy semmi értelme sincs bármihez kezdeni, bármiben reménykedni még.

Őt persze semmi másról, csak a razzia eseményeiről, körülményeiről kérdezték, s válaszolt is minden kérdésre a bírák szája íze szerint, mintha hálával tartozna nekik a méltányos bánásmód miatt; a bíró ugyanis figyelembe vette súlyos torokbetegségét, ezért – mint előre bejelentette – csak olyan kérdéseket intézett hozzá, amelyekre röviden, igennel vagy nemmel kellett válaszolnia, így kímélték a megerőltetéstől; a kihallgatás közben is többször megkérdezte, nem fáradt-e el, nincs-e szüksége pihenésre. (Ország-világ előtt demonstrálhatták, milyen emberséges bánásmódban részesítették itt a vádlottakat.)

Őt már Pesten halálra ítélték. Tudhatta, akármit tesz, enyhébb büntetéssel itt sem úszhatja meg, egyedül, amit tehet, nem maradt számára más, mint hogy vallomásaival megpróbáljon segíteni bajtársain. Mégis, a kérdésekre adott válaszaiban nyomát sem lehet találni ennek a szándéknak. Ellenkezőleg.

Ismerve korábbi vallomásait, előbbi magatartásának változását, számomra végérvényesen bebizonyosodott bűnössége; igaz, előtte sem lehettem már képtelenségem, de csak vissza-visszatértek fenntartásaim az ellene felhozott vádakkal szemben, most maradéktalanul egyet kell értenem a Pesten kimondott halálos ítélettel. Semmilyen kételkedésnek nincs helye tovább. Többször is elárulta magát. Kezdetből fogva tisztán látta a maga bűnösségét, s az adott helyzettől függően próbált védekezni, előbb az elkövetett gázságok tagadásával, később másokra hárítva a felelősséget ezek miatt.

Itt is azt mondta, hogy ő úgy tudta, a honvéd egységek fegyveres csatákat vívtak a partizánokkal, hiszen Deák neki szakadatlanul azt jelentette, hogy rendszer ütközetek folynak. Szabályos hadijelentéseket kapott tőle naponta kétszer, s ezeket eredeti szövegezésben továbbította Pestre. E beszámoló alapján kapta ő aztán Keresztes-Fischer Lajostól, a kormányzó katonai irodájának főnökétől azt az elismerő levelet, amelyben az a kormányzó nevében közölte vele, hogy a zsidók ugyan támadják, de úgy járt el mint katona és mint hazafi, amiért elismerést érdemel.

Vallomása után, még akkor, csütörtökön délelőtt engem is kiszólitott a bíró, hogy az állításaink közötti ellentmondások tisztázása érdekében szembesítsen bennünket. Ahogy fölálltam, hátrafordulva végignézttem a termen, jobb kéz felől, elől főleg fekete ruhás, fekete kendős asszonyok ültek, nyilván éppen azok, akik gyermekeik, szüleik, férjük vagy más hozzátartozójuk legyilkolásának megbosszulását akarták látni, s akik a hallottak alapján úgy vélhették, hogy én vagyok a legelvetemültebb vadállat, én adtam parancsot az egész szörnyű vérengzésre.

Szembeállítottak bennünket egymással a Leventeotthon nagytermének színpadán, egymás szemébe kellett néznünk, állni egymás tekintetét. Reméltem – remélhettem? –, hogy ettől majd meginog, belátja, milyen átkos dolgot művel az ellenem kimondott rágalmakkal, hogy a közös ellenségünk bíróságának a kezére játszik egy tábornok bajtársa elleni hazug vallomással, s az ítélet, amit ezzel önmaga felett kimond, a közvélemény meg az utókor szemében a bíróság által kirott büntetésnél is súlyosabb lesz. Hittem, hogy ha szemembe néz, be kell, hogy lássa, rá kell, hogy döbbenjen, mekkora igazságtalanságot követett el velem szemben, s ha hisz Istenben, ha hisz az utolsó ítéletben, akkor az örök kárhozattól való megmenekülés reményében meg kell, hogy ragadja, nem szalaszthatja el az utolsó, még kínáló esélyt a barátja elleni gonosztettek jóvátételére. Úgy gondoltam, nem tételezek fel semmi rendkívülit, helyében más ember is az elvárásaim szerint cselekedne. A menekülést ígérő, az istenítélet előtti alkalmat, elsősorban saját érdekében, tehát már pusztán önzésből is mindenki megragadná, két kézzel ragadná meg, gondoltam, s ha így van, ez hatványozottan vonatkozik rá, akinek igazán szüksége lesz a Mindenható kegyelmére. Azóta, tehát a büntetés kimondása után sem változott meg a véleményem. Ma is bíznom kell benne, hogy eszébe jut tisztí esküje, hallgatni fog lelkiismerete parancsára, s megteszi ő is azt,

amit tettek előtte többen mások, rádöbbenve vétkeikre. (Tetteinek igazolására előbb nekem is hazafias érzéseire, hazafias kötelességére hivatkozott, miközben szörnyülködve beszélt arról, mennyire ellepték a szerbek a dél-bácskai részeket, sürgette, hogy minél előbb telepítsünk magyar családokat a megüresedett házakba, különben visszaszivárog a szerb rokonság, és kárba vész az egész....)

Álltunk a színpadon, egyik oldalon a bíróság három tagja, a másikon a feszülten figyelő közönség ránk meredő gyilkos tekintete. Mintha az előttünk álló pillanatokban dőlné el a valamennyiünk számára legfontosabb dilemma, mintha most dördülne el az a pisztolylövés, amely után a párbaj egyik résztvevője (de senki sem tudhatja előre, hogy melyik) holtan terül el a helyszínen, a másik pedig diadalittasan hordozhatja végig büszke tekintetét a hálás közönségen.

Elhangzott a bírói kérdés, gondolkodás nélkül nyomban rá a válasz is:

– Szombathelyitől kaptam az utasítást a legerélyesebb rendszabályokra és megtorlásra.

Szép, szabályos válasz. Mintha az előre megbeszélte megtanulta volna. Amit most, ezt mondta a kihallgatása során meg máskor is.

Nem kellett gondolkodnom az ellenérveken: viszontvád nélkül csak emlékeztem rá, hogy történt valójában:

– Én ilyen utasítást nem adtam. Ezt az utasítást az osztályvezetőm adta ki írásban. Utána le is váltottam.

Az előző kihallgatás során tisztáztuk már a kérdést, elfogadták az állításom, de megmagyarázták, ami persze igaz, hogy én felelősséggel tartozom azért is, amit a beosztottam rendelt el.

Ő most szemrebbenés nélkül mondta:

– És előzőleg szóbelileg ugyanezt mondta Szombathelyi.

Én vagyok hát az, ország-világ láthatja, aki hazugság árán is menteni akarom a bőrömet, s egyedül FCZF képviseli az igazságot. Így felel meg a bíróság érdekeinek, így kerül a jegyzőkönyvbe. Hogy az egésznek semmi köze az igazsághoz, az őket nem érdekli. Nekik csak az a fontos, hogy bebizonyítsák: mindannyian megérdemljük a halálbüntetést. (Jaj, a szőlőskert, végül csak azt el ne feledjem, amit arról tudnod kell.) Ebbéli törekvésünkben FCZF-nél odaadóbb támogatót nem találhattak. Nekik való ember – gondoltam kényszeredetten, válaszait hallgatva, de át-átvilant az agyamon a szikra: talán csak játék ez, s amíg a

bírák örömmel nyugtázzák, hogy komolyan számíthatnak rá, ő mosolyog magában, előre élvezve a helyzetet, amikor majd az elvárttal ellenkező választ adja, s ezek döbbenet fogják belátni, hogy lóvá tette őket, s hogy amit eddig mondott, azt egyáltalán nem lehet komolyan venni; aztán magyarázatként még azzal is belejük szúr, hogy hozzáteszi: csak nem képzelték, hogyan is tételezhették fel egy magyar tábornokról, hogy egy ilyen szedett-vedett kommunista bíróság kedvéért majd cserbenhagyja bajba jutott bajtársait; ő itt igazán semmi kíméletet nem remélhet, s ha már mondhat, amit akar, úgysem kegyelmeznek meg neki, akkor lehetne olyan nagyvonalú, s lesz is – mért ne lenne! –, ennyi elégtételt megengedhet magának.

Képzletben messze kalandoztam, mikor az újabb kérdés, az első budapesti tárgyalás, amikor az én bíróságom ítélete elől megszöktek, az került terítékre. A bíróság elnöke emlékeztette, hogy már a Horthy-rendszerben bíróság elé állították, megkezdődött a tárgyalás, ítélet azonban nem született, a fő vádlottak Németországba szöktek. Itteni vallomásainkban már szoltunk erről, persze kijelentéseink nem egyeztek egymással, hát a bírák most páholyukból figyelhették, hogy tisztázzuk mi egymás között, ami elszámolni valónk még maradt.

Gyűrött, kopott tiszti köpenyében állva, kihívóan előreugró áll, szeme csontos arca mély üregéből, bozontos ősz szemöldöke alól támadásra készen, a pillanatot várva:

– Azért szöktek meg akkor Budapestről, mert láttam, hogy annak a Szombathelyinek a bírósága ítélezik felettem, aki maga is felelős mindenért.

A lényeg tehát megint csak az, hogy ő mint a legilletékesebb bizonyítsa, hogy a délvideki vérengzésekért senki más, csakis én vagyok az első számú felelős. Micsoda bárgyú, vissza-visszatérő erőlködés! Az embernek felfordul a gyomra tőle, válaszolni sincs rá kedve. Mégsem hagyom szó nélkül:

– Ha felelős lettem volna, akkor engem is bíróság elé állítanak.

– Igen, föltéve, hogy nem maga a vezérkari főnök – jegyzi meg fölényeskedő vigyorral, (mintegy segítségére sietve ellenfelemnek), a fiatalabb szavazóbíró, aki már többször gúnyolódott velem, s most sem akarta kihagyni az alkalmat, serényen gyakorolta cinizmusát. Úgy gondolta talán, itt az ideje a kegyelemdfésnek.

Nem tudja, hogy kaptam én már ilyet nem egyet, fájdalmasabbat is, mégis mindig talpra álltam.

Te tudod jól, hogy ennek az altábornagynak, akit én gyávának neveztem, amikor megszökött az ítélet elől (noha a tárgyalás előtt maga mondta, hogy elege van már a hercehurcából, alig várja a tárgyalást, hogy igazolhassa, tisztázhassa magát), a nyilasok hatalomra jutása után, amikor a vezérkari főnök helyettese lett, első dolga volt, hogy letartóztassa azokat, akik felelősségre vonását követelték: Bajcsy-Zsilinszkyt, aki kezdetől fogva a leghevesebben elítélte a vérengzés felelőseit, fölakasztatta, Kiss János altábornagyot, aki az ügyét tárgyaló bíróság tagja volt (s később az ellenállási mozgalom katonai vezetője), ugyanarra a sorsra juttatta, engem, aki a tisztikar nagy részének tiltakozása ellenére elindítottam az ügyészi vizsgálatot, szintén elfogattam, azt állítva, mint itt is, hogy ha őt bíróság elé állítják, akkor nekem is ott a helyem, mert a vérontásra én adtam parancsot.. (Úristen! Hát azt kell magyaráznom, hogy gyermekek legyilkolására parancsot soha nem adtam ki?) Ameddig tudtam, védelmeztem, mikor pedig meg kellett indítanom ellene az eljárást, akkor sem csukattam le. Elképzelni sem tudtam, hogy én parancsot adjak egy tábornok bajtársam letartóztatására. Borzasztó lett volna. Már a bírósági tárgyalás, már az ügyészi vizsgálat elrendelése alkalmával nem egy tábornok a legerélyesebben tiltakozott a felelősségre vonás miatt, azt állítva, hogy hazafias cselekedetet hajtottak végre, ezért pedig dicséret jár, nem büntetés. Mi lett volna még, ha börtönbe vetem valamelyiküket, ahogy az ügyészem követelte? A németek akkor is kiszabadították volna őket.

Megdöbentett ez akkor, hihetetlennek véltem. Hogy magyar tábornokok gyáván megszökjének az igazságszolgáltatás elől. Te is emlékszel rá, felháborodva, erélyes nyilatkozatban ítéltel el tetteket. Aztán tiszti értekezleten ismételtén rámutattam felelősségük súlyára, hangsúlyozván (1944 januárja), hogy az a vérontás, az ártatlan emberek ezreinek meggyilkolása beláthatatlan időkre megrontotta a két nép, a magyarok és a szerbek közötti viszonyt. Hallottam később, hogy a tisztikarból többen felháborodva kommentálták kijelentésemet, szégyenletesnek tartva, hogy a vezérkar főnöke a honvédség elleni zsidó propaganda hatása alá került.

Vártam ezt a reagálást, nem törődtem vele, tekintet nélkül mindenre, ki kellett mondanom, ami már rettenetesen nyomta a lelkemet. Sejtettem persze, hogy Németországba szökve FCZF rögtön áskálódni fog ellenem, s minden követ megmozgat, csak hogy minél többet árthasson nekem; bíztam azonban abban,

hogy a németek többre becsülik majd az én szolgálataimat, inkább adnak hitelt az én szavamnak, mint egy jellemtelen besúgóvá züllött volt tábormoknak.

Azóta féktelen dühében megingathatatlan kitarással munkálkodik vesztemen. És mégis, mert ő is ember, bíznom kell benne, hogy emberségét csak bizonyítani fogja. (Megint pislog a villany, ki tudja...) Itt lehet az ideje, ha nem késnek már vele, a délutáni sétának, ha szó nélkül is, de ott még szembenézünk egymással. Ez is egy alkalom lesz. Talán az utolsó? Mennyit írtam róla! Nem kellett volna? Annyiszor elmagyaráztam már ezeket a dolgokat, borzasztó, hogy itt sem akarják tu-

domásul venni. Neked semmi érdeked, hogy hazudj nekem (hogy mindig őszinték maradunk egymáshoz, azt megbeszéltük már réges-régen), mondd, hát lehet... Elkopott a ceruzám, pedig a legfájdalmasabb dologról, ami miatt mindenekelőtt bocsánatot kell kérnem, ama sértő gorombaságomról még mindig nem írtam semmit, s ha nem lesz már több alkalmam azt jóvátenni...De lesz! Biztosra veszem, nekem is, neki is, és FCZF azt, a legutolsó esélyt, nem fogja elszalasztani.....

(folytatása következik)

